

แนวทางการพัฒนาอาชีพเสริมทางการเกษตรตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
ของชุมชนตำบลสิบเอ็ดตอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา*
DEVELOPMENT GUIDELINES FOR SUPPLEMENTARY AGRICULTURAL OCCUPATIONS
BASED ON THE SUFFICIENCY ECONOMY PHILOSOPHY OF THE COMMUNITY IN
SIB ET SOK SUBDISTRICT, BAN PHO DISTRICT, CHACHOENGSAO PROVINCE

ทศพล รวมฉิมพลี¹, อรวรรณ คำดี², ภควรรณ คงจันตรี¹, นฤพนธ์ น้อยประสาร², ภรณิภา โพธิ์ศิริ²,
อมรรัตน์ ม้ายอง², เมตตา เร่งชวนชวาย^{2*}

Tossapone Ruamchimplee¹, Orawan Kumdee², Phakawan Kongchantree¹, Naruephon Noiprasan², Pornnipa Phosiri²,
Amonrat Mayong², Metta Rengkounkway^{2*}

¹คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์ ฉะเชิงเทรา ประเทศไทย

¹Faculty of Science and Technology, Rajabhat Rajanagarindra University, Chachoengsao, Thailand

²คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

²Faculty of Agriculture, Kasetsart University, Bangkok, Thailand

*Corresponding author E-mail: metta.c@ku.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัจจัยส่วนบุคคลและวิเคราะห์สภาพปัญหาและอุปสรรคในการประกอบอาชีพ 2) ศึกษาความรู้และการปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และ 3) ศึกษาแนวทางและเสนอแนะการพัฒนาอาชีพเสริมทางการเกษตรตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนตำบลสิบเอ็ดตอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน โดยเก็บข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง ที่ผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงและความเชื่อมั่นในระดับที่ยอมรับได้ จำนวน 293 ครั้วเรือน วิเคราะห์ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 20 คน ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 52.22) อายุเฉลี่ย 50 ปี ส่วนใหญ่จบการศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. (ร้อยละ 30.03) จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 5 คน อาชีพหลัก คือ เลี้ยงกุ้ง โดยพบปัญหาต้นทุนการผลิตสูง (ร้อยละ 35.84) และราคาผลผลิตไม่แน่นอน (ร้อยละ 28.67) ครั้วเรือนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเสริม (ร้อยละ 72.01) ได้แก่ การทำเกษตรผสมผสาน (ร้อยละ 58.77) กลุ่มตัวอย่างมีความรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับมาก (ร้อยละ 75.43) แต่การปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง (\bar{X} = 2.29) โดยเฉพาะด้านความมีเหตุผล (\bar{X} = 1.98) และการมีภูมิคุ้มกันในตัว (\bar{X} = 1.91) ขณะที่ด้านเงื่อนไขคุณธรรมมีการปฏิบัติสูงสุด (\bar{X} = 2.72) แนวทางพัฒนาอาชีพเสริมที่ชุมชนต้องการ ได้แก่ การฝึกอบรม การได้รับคำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญ

และการสร้างเครือข่ายเรียนรู้ โดยเฉพาะด้านการแปรรูป การตลาด และเกษตรอินทรีย์ ผลการวิจัยนำไปสู่การพัฒนาแบบจำลองการพัฒนาอาชีพเสริมด้วยการส่งเสริม 4 มิติ คือ ความรู้ ทักษะ ภูมิคุ้มกัน และทุนทางสังคมควบคู่กับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบ

คำสำคัญ: แนวทางการพัฒนา, อาชีพเสริมทางการเกษตร, หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

Abstract

This study aimed to: 1) Examine personal characteristics and livelihood-related problems and constraints; 2) Investigate knowledge and practices regarding the Sufficiency Economy Philosophy (SEP); and 3) Propose guidelines for developing supplementary agricultural livelihoods based on SEP in Sib-et Sok Subdistrict, Ban Pho District, Chachoengsao Province. A mixed-methods approach was employed. Quantitative data were collected from 293 households using a structured interview questionnaire with acceptable validity and reliability, and analyzed using frequency, percentage, mean, and standard deviation. Qualitative data were obtained through in-depth interviews with 20 key informants. The findings revealed that most respondents were female (52.22%), with an average age of 50 years. The majority had completed upper secondary or vocational education (30.03), and the average household size was five persons. Shrimp farming was the primary occupation. Key constraints included high production costs (35.84%) and unstable product prices (28.67%). Most households engaged in supplementary livelihoods (72.01%), predominantly integrated farming (58.77%). Overall knowledge of SEP was at a high level (75.43%), while overall practice was at a moderate level ($\bar{X} = 2.29$). Practices related to reasonableness ($\bar{X} = 1.98$) and self-immunity ($\bar{X} = 1.91$) were relatively low, whereas moral conditions showed the highest level of practice ($\bar{X} = 2.72$). Based on the empirical findings, a supplementary agricultural livelihood development model was proposed, emphasizing four dimensions: knowledge, skills, resilience, and social capital, integrated with the Sufficiency Economy Philosophy to support systematic and sustainable community development.

Keywords: Development Guidelines, Supplementary Agricultural Occupations, Sufficiency Economy Philosophy

บทนำ

การพัฒนาอาชีพเสริมทางการเกษตรในระดับชุมชนมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือน โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทซึ่งพึ่งพารายได้จากอาชีพหลักเพียงไม่กี่ประเภท ซึ่งมีความเสี่ยงต่อความผันผวนของตลาดและปัจจัยการผลิตอย่างต่อเนื่อง แนวคิด “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” (Sufficiency Economy Philosophy: SEP) ได้รับการยอมรับว่าเป็นกรอบคิดที่สามารถเสริมสร้างความยั่งยืนด้านการดำรงชีพ โดยมุ่งเน้นความพอประมาณ

ความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันควบคู่กับเงื่อนไขความรู้และคุณธรรม (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2563) อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทชนบทที่ให้ความสำคัญกับการกระจายความเสี่ยงของรายได้และการพึ่งพาตนเอง (วนิดา เสรีจกิจ, 2565); (องค์การสหประชาชาติประจำประเทศไทย, 2558); (Prayukvong, W. et al., 2024)

ปัจจุบันครัวเรือนชนบทไทยจำนวนมากเผชิญกับปัญหารายได้ผันผวน ต้นทุนการผลิตสูง ปัญหาจากภัยธรรมชาติ และความไม่แน่นอนของปริมาณและคุณภาพผลผลิตรวมทั้งปัจจัยเรื่องราคาผลผลิต ซึ่งส่งผลให้ระดับความมั่นคงทางเศรษฐกิจลดลงอย่างต่อเนื่อง งานวิจัยหลายชิ้นระบุว่าชุมชนในชนบทส่วนใหญ่มักพึ่งพารายได้จากการประกอบอาชีพเพียงอาชีพเดียว และขาดระบบกระจายความเสี่ยงอย่างเหมาะสม (Faysse, N. et al., 2022) นอกจากนี้ ยังพบข้อมูลรายงานการขาดแคลนน้ำและต้นทุนด้านปัจจัยการผลิตที่เพิ่มขึ้นเป็นปัญหาที่เกษตรกรไทยประสบอย่างต่อเนื่องยาวนาน ทำให้ศักยภาพการแข่งขันของเกษตรกรรายย่อยลดลง (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2568)

พื้นที่ชุมชนตำบลสิบเอ็ดตอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา มีความเหมาะสมต่อการทำการเกษตรเนื่องจากมีแหล่งน้ำธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำบางปะกง เกษตรกรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการประมง เช่น เพาะเลี้ยงกุ้ง (องค์การบริหารส่วนตำบลสิบเอ็ดตอก, 2563) อย่างไรก็ตาม เกษตรกรในพื้นที่ยังเผชิญกับความท้าทายหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ส่งผลต่อปริมาณและคุณภาพน้ำ การระบาดของโรคพืชและโรคสัตว์ ต้นทุนการผลิตสูง และความผันผวนของราคาผลผลิต ซึ่งปัญหาเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางรายได้และคุณภาพชีวิตของเกษตรกร

จากสภาพปัญหาดังกล่าว นำไปสู่การศึกษาแนวทางการพัฒนาอาชีพเสริมทางการเกษตรตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนตำบลสิบเอ็ดตอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางที่เหมาะสมและเป็นไปได้ในการพัฒนาอาชีพเสริมให้แก่ชุมชน ให้สามารถปรับตัวและรับมือกับความเสี่ยงและความท้าทายต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นข้อมูลให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้นำไปใช้ประโยชน์ในการส่งเสริมและพัฒนาต่อไป ผลการวิจัยจะเป็นข้อมูลเชิงวิชาการและเชิงนโยบายเพื่อใช้ในการวางแผนการจัดการด้านการจัดทำยุทธศาสตร์ การกำหนดโครงการและงบประมาณเพื่อการพัฒนาส่งเสริมการประกอบอาชีพเสริมทางการเกษตรตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยส่วนบุคคลและวิเคราะห์สภาพปัญหาและอุปสรรคในการประกอบอาชีพ ของชุมชนตำบลสิบเอ็ดตอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา
2. เพื่อศึกษาความรู้และการปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของชุมชนตำบลสิบเอ็ดตอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา
3. เพื่อศึกษาแนวทางและเสนอแนะการพัฒนาอาชีพเสริมทางการเกษตรตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อประชากรในชุมชนตำบลสิบเอ็ดตอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีรูปแบบการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) ทั้งเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ 1) การวิจัยเชิงปริมาณ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ ประชากร ตำบลสิบเอ็ดศอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 1,239 ครัวเรือน (กรมการปกครอง, 2567) และทำการกำหนดขนาดตัวอย่าง โดยใช้สูตรคำนวณของ Krejcie, R. V. & Morgan, D. W. ที่ระดับความเชื่อมั่น ร้อยละ 95 ยอมให้เกิดความคลาดเคลื่อนที่ระดับ 0.05 ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 293 ครัวเรือน (Krejcie, R. V. & Morgan, D. W., 1970) จากนั้นทำการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) กำหนดจำนวนตัวอย่างในแต่ละหมู่บ้านตามสัดส่วนของจำนวนครัวเรือน ก่อนทำการสุ่มแบบง่ายในแต่ละชั้น และ 2) การวิจัยเชิงคุณภาพ คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 20 คน แบบเจาะจง ประกอบด้วย 1) ผู้นำชุมชนและแกนนำกลุ่ม จำนวน 12 คน ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลสิบเอ็ดศอก เลขาธิการสภาองค์การบริหารส่วนตำบล นักพัฒนาชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และ 2) ชาวบ้านทั่วไปหรือเกษตรกรรายย่อย จำนวน 8 คน ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างจากการวิจัยเชิงปริมาณ และมีประสบการณ์ทั้งในกรณีที่ประสบความสำเร็จและเผชิญข้อจำกัดในการประกอบอาชีพเสริม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การวิจัยเชิงปริมาณ ใช้เครื่องมือวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง (Structured Interview) ซึ่งเก็บข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์ครัวเรือน ผู้วิจัยเป็นผู้ซักถามและบันทึกคำตอบจากกลุ่มตัวอย่างโดยตรง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและลดข้อจำกัดด้านการอ่านเขียน แบ่งคำถามเป็น 5 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพการสมรส จำนวนสมาชิกในครัวเรือน และการประกอบอาชีพ ตอนที่ 2 ข้อมูลปัญหาและอุปสรรคในการประกอบอาชีพ ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเสริมทางการเกษตร ตอนที่ 4 ความรู้และการปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และตอนที่ 5 ความต้องการแนวทางการพัฒนาอาชีพเสริมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้เครื่องมือวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก โดยเก็บข้อมูลจากการสนทนาแบบมีโครงสร้างระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูล ใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ มุมมองด้านการประกอบอาชีพเสริมทางการเกษตรของชุมชน มุมมองด้านความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และมุมมองสภาพปัญหาและข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาอาชีพเสริมทางการเกษตรตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน ตำบลสิบเอ็ดศอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ดังนี้ 1) การทดสอบความเที่ยงตรง นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างเสร็จแล้วให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน ที่มีความเชี่ยวชาญด้านการศึกษาด้านการพัฒนาอาชีพเสริมทางการเกษตรและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พิจารณาตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) แล้วนำผลการพิจารณาไปทำการวิเคราะห์หาความเที่ยงตรง โดยใช้ดัชนีความสอดคล้อง (Index of Item Objective Congruence: IOC) ที่พัฒนาโดย Rovinelli, R. J. & Hambleton, R. K. ได้ผลการวิเคราะห์ค่า IOC มีค่าตั้งแต่ 0.67 ขึ้นไปในทุกข้อคำถาม และมีค่าเฉลี่ยรวม 0.94 ซึ่งเป็นค่าความเที่ยงตรงที่อยู่ในเกณฑ์ที่ใช้ได้ (ค่าตั้งแต่ 0.50 - 1.00) (Rovinelli, R. J. & Hambleton, R. K., 1977) และ 2) การทดสอบ

ความเชื่อมั่น (Reliability) โดยผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นและปรับปรุงตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญไปทำการทดลองใช้ (Try out) กับกลุ่มตัวอย่างตำบลหนองต๋นบก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นประชากรที่มีลักษณะใกล้เคียงกับประชากรตำบลสับเอ็ดตอก จำนวน 30 ราย และวิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) โดยใช้วิธีหาค่าสัมประสิทธิ์ความเชื่อมั่น (Cronbach's Alpha Coefficient) ได้ค่าเท่ากับ 0.84 อยู่ในเกณฑ์ค่าความน่าเชื่อถือดี (0.8 - 0.9) และนำไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างจริงต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยนี้ได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในตำบลสับเอ็ดตอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ช่วงเดือนมีนาคม - สิงหาคม พ.ศ. 2568 โดยมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้ 1) ทำหนังสือขออนุญาตและแจ้งวัตถุประสงค์ในการเข้าพื้นที่วิจัยต่อผู้นำชุมชน และประสานงานกับผู้นำชุมชนเพื่อกำหนดวันเวลาในการเข้าพบและเก็บข้อมูล 2) ประชุมเตรียมความพร้อมนักวิจัยในการลงพื้นที่เพื่อซักซ้อมความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นคำถาม 3) ลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณด้วยแบบสัมภาษณ์ครัวเรือน และข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก และ 4) นำข้อมูลที่ได้ออกมาตรวจสอบความครบถ้วนถูกต้องและสมบูรณ์ จัดหมวดหมู่ ลงรหัสและวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ประกอบด้วยข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคม ปัญหาและอุปสรรคในการประกอบอาชีพ ข้อมูลเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเสริมทางการเกษตร และความต้องการแนวทางการพัฒนาอาชีพเสริมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ค่าสูงสุด (Maximum) และค่าต่ำสุด (Minimum) การแปลผลข้อมูลเชิงปริมาณใช้เกณฑ์การแบ่งระดับค่าเฉลี่ยตามหลักการแบ่งช่วงคะแนน เพื่อจัดระดับผลการวิเคราะห์เป็นระดับมาก ปานกลาง และน้อย ข้อมูลระดับความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้เครื่องมือแบบวัดระดับความรู้แบบมีโครงสร้าง ซึ่งดำเนินการเก็บข้อมูลในลักษณะการสัมภาษณ์ (interviewer-administered questionnaire) เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทของกลุ่มตัวอย่างครัวเรือน วัดความรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจากการให้คะแนนเป็นรายข้อ จำนวน 24 ข้อ เลือกคำตอบเพียงคำตอบเดียว คือ ใช่ และ ไม่ใช่ โดยมีเกณฑ์การให้คะแนน คือ ตอบถูก ให้ 1 คะแนน ตอบผิด ให้ 0 คะแนน ซึ่งมีคำถามลวง (Trick Question) จำนวน 12 ข้อ และทำการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ ได้แก่ ค่าร้อยละ (Percentage) และค่าเฉลี่ย (Mean) ข้อมูลระดับการปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้เครื่องมือแบบวัดระดับการปฏิบัติแบบมีโครงสร้าง จำนวน 10 ข้อ แบ่งเกณฑ์ตามมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ใช้เกณฑ์การให้คะแนน 3 ระดับ แปลความหมายของข้อมูลเป็นมาตราส่วนประมาณค่ากำหนดเกณฑ์การแปลค่าคะแนนโดยใช้การแบ่งช่วงขั้นเท่ากัน (Class Interval) และทำการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ ได้แก่ ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ดำเนินการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการตีความให้ความหมายและจัดหมวดหมู่ตามประเด็นคำถามและบริบทที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำข้อมูลทั้งหมดมาประมวลร่วมกัน ทั้งนี้ จะอ้างอิงแนวคิดจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ภาพรวม และนำเสนอผลในรูปแบบการบรรยายเชิงพรรณนา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้รับอนุมัติจริยธรรมการวิจัยจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยรังสิต เอกสารรับรองเลขที่ COA.No.RUSERB2025-066 โดยมีระยะเวลาการรับรอง ตั้งแต่วันที่ 12 มีนาคม 2568 ถึงวันที่ 12 มีนาคม 2569

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาปัจจัยส่วนบุคคลและวิเคราะห์สภาพปัญหาและอุปสรรคในการประกอบอาชีพ ของชุมชน ตำบลสิบเอ็ดศอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

1.1 จากการวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของชุมชนตำบลสิบเอ็ดศอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 293 คน โดยใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์ครัวเรือน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 153 คน คิดเป็นร้อยละ 52.22 และเป็นเพศชาย จำนวน 140 คน คิดเป็นร้อยละ 47.78 ช่วงอายุของประชากรมากที่สุด มีอายุระหว่าง 41 - 50 ปี จำนวน 114 คน คิดเป็นร้อยละ 38.91 รองลงมา คือ มีอายุ 51 - 60 ปี จำนวน 101 คน คิดเป็นร้อยละ 34.47 และมีอายุ 61 - 70 ปี คิดเป็นร้อยละ 12.63 ตามลำดับ โดยที่มีอายุมากที่สุด 78 ปี น้อยที่สุด 24 ปี และมีอายุเฉลี่ย 50 ปี ข้อมูลระดับการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. มากที่สุด จำนวน 88 คน คิดเป็นร้อยละ 30.03 รองลงมา คือ ระดับประถมศึกษา จำนวน 67 คน คิดเป็นร้อยละ 22.87 และระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 64 คน คิดเป็นร้อยละ 21.84 ระดับอนุปริญญา/ปวส. จำนวน 44 คน คิดเป็นร้อยละ 15.02 ระดับปริญญาตรี จำนวน 28 คน คิดเป็นร้อยละ 9.56 และสูงกว่าปริญญาตรี จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 0.68 ตามลำดับ กลุ่มตัวอย่างมีสถานภาพสมรสมากที่สุด 248 คน คิดเป็นร้อยละ 84.6 รองลงมา คือ สถานภาพโสด จำนวน 19 คน คิดเป็นร้อยละ 6.5 สถานภาพหม้าย จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 4.8 และสถานภาพหย่าร้าง จำนวน 12 ราย คิดเป็นร้อยละ 4.1 กลุ่มตัวอย่างมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 4 - 6 คน มากที่สุด จำนวน 220 คน คิดเป็นร้อยละ 75.09 รองลงมา คือ มีสมาชิกในครัวเรือน 1 - 3 คน จำนวน 55 คน คิดเป็นร้อยละ 18.77 และมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมากกว่า 6 คน จำนวน 18 คน คิดเป็นร้อยละ 6.14 โดยพบว่า จำนวนสมาชิกในครัวเรือนมากที่สุด คือ 8 คน น้อยที่สุด คือ 2 คน และมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 5 คน ข้อมูลด้านการประกอบอาชีพ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเลี้ยงกุ้ง จำนวน 202 ราย คิดเป็นร้อยละ 68.94 รองลงมา คือ อาชีพค้าขาย จำนวน 36 ราย คิดเป็นร้อยละ 12.3 ประกอบอาชีพการเกษตร (ปลูกพืช) จำนวน 21 คน คิดเป็นร้อยละ 7.2 ลูกจ้างหน่วยงานเอกชน จำนวน 13 ราย คิดเป็นร้อยละ 4.4 ลูกจ้างหน่วยงานรัฐ และรับจ้างทั่วไป จำนวน 8 ราย คิดเป็นร้อยละ 2.73 และประกอบอาชีพการเกษตร (เลี้ยงสัตว์) จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 1.71 ตามลำดับ

1.2 การศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการประกอบอาชีพ พบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการประกอบอาชีพที่มีความถี่สูงสุด 3 อันดับแรก ได้แก่ 1) ต้นทุนการผลิตสูง จำนวน 105 คน คิดเป็นร้อยละ 35.84 และ 2) ราคาผลผลิตไม่แน่นอน จำนวน 84 คน คิดเป็นร้อยละ 28.67 และขาดแคลนน้ำสำหรับการเกษตร จำนวน 81 คน คิดเป็นร้อยละ 27.65 ตามลำดับ

1.3 การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเสริมทางการเกษตร ของชุมชนตำบลสิบเอ็ดศอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 293 คน ผลการวิจัยสามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ ดังนี้

1.3.1 การประกอบอาชีพเสริมที่นอกเหนือจากอาชีพหลัก พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการประกอบอาชีพเสริม จำนวน 211 คน คิดเป็นร้อยละ 72.01 และไม่ได้มีการประกอบอาชีพเสริม จำนวน 82 คน คิดเป็นร้อยละ 27.99 โดยผู้ที่ประกอบอาชีพเสริมส่วนใหญ่เลือกประกอบอาชีพทำการเกษตรแบบผสมผสาน จำนวน 124 คน คิดเป็นร้อยละ 58.77 รองลงมา คือ เลี้ยงปลาหรือสัตว์น้ำชนิดอื่น จำนวน 38 คน คิดเป็นร้อยละ 18.09 ค้าขาย

จำนวน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 8.06 รับจ้างทั่วไป จำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 5.69 ปลูกไม้ผล จำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 5.21 และเลี้ยงสัตว์ จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 4.27 ตามลำดับ

1.3.2 ระยะเวลาและเหตุผลในการประกอบอาชีพเสริม ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเสริมมาแล้ว 1 - 5 ปี จำนวน 116 คน คิดเป็นร้อยละ 54.98 รองลงมา คือ 6 - 10 ปี จำนวน 80 คน คิดเป็นร้อยละ 37.91 และประกอบอาชีพเสริมมาแล้วมากกว่า 10 ปี จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 7.11 โดยเหตุผลในการประกอบอาชีพเสริมที่มีความถี่สูงสุด 3 อันดับแรก ได้แก่ เพื่อเพิ่มรายได้ จำนวน 196 คน คิดเป็นร้อยละ 92.89 รองลงมา คือ เพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิต จำนวน 123 คน คิดเป็นร้อยละ 58.29 และเพื่อได้เข้าสังคมรวมกลุ่มกับสมาชิกในชุมชน จำนวน 65 คน คิดเป็นร้อยละ 30.81

1.3.3 ช่องทางในการรับรู้ข่าวสารการประกอบอาชีพเสริมทางการเกษตร โดยช่องทางการรับรู้ข่าวสารที่มีความถี่สูงสุด 3 อันดับแรก ได้แก่ 1) เพื่อนบ้านหรือผู้นำชุมชน จำนวน 236 คน คิดเป็นร้อยละ 80.55 2) ช่องทางออนไลน์ ได้แก่ เฟซบุ๊ก ไลน์ อินสตาแกรม ฯลฯ จำนวน 154 คน คิดเป็นร้อยละ 52.56 และ 3) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ จำนวน 121 คน คิดเป็นร้อยละ 41.30

2. ผลการศึกษาความรู้และการปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของชุมชนตำบลลิบเห็ดคอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

2.1 ผลการศึกษาระดับความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์ คร่าวๆ เพื่อวัดความรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง วัดจากการให้คะแนนเป็นรายข้อ จำนวน 24 ข้อ เลือกคำตอบเพียงคำตอบเดียว คือ ใช่ และ ไม่ใช่ โดยมีเกณฑ์การให้คะแนน คือ ตอบถูก ให้ 1 คะแนน ตอบผิด ให้ 0 และทำการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ การแปลผลระดับความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ใช้การจัดระดับคะแนนจากแบบวัดความรู้ จำนวน 24 ข้อ โดยพิจารณาจากคะแนนรวมและแบ่งช่วงคะแนนออกเป็น 3 ระดับตามหลักการแบ่งช่วงคะแนนเท่า ๆ กัน เพื่อจัดระดับผลการวัด ได้แก่ ระดับรู้น้อย ระดับรู้นปานกลาง และระดับรู้นมาก ได้ผลดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละประชากรจำแนกตามระดับความรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

(n = 293)

ระดับความรู้ของเกษตรกรเกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	จำนวน (คน)	ร้อยละ
มีความรู้ในระดับน้อย	15	5.12
มีความรู้ในระดับปานกลาง	57	19.45
มีความรู้ในระดับมาก	221	75.43
มากที่สุด = 24, น้อยที่สุด = 7, เฉลี่ย = 18.71		

จากผลในตารางที่ 1 พบว่า ภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีค่าเฉลี่ยคะแนนความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเท่ากับ 18.71 คะแนน จากคะแนนเต็ม 24 คะแนน โดยมีคะแนนต่ำสุด 7 คะแนน และคะแนนสูงสุด 24 คะแนน เมื่อจำแนกตามระดับความรู้ พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีความรู้ในระดับมาก จำนวน 221 คน คิดเป็นร้อยละ 75.43 มีความรู้ในระดับปานกลาง จำนวน 57 คน คิดเป็นร้อยละ 19.45 และ มีความรู้ในระดับน้อย จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 5.12

2.2 ผลการศึกษาระดับการการปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้เครื่องมือแบบ สัมภาษณ์ครึ่งว่เรียน เพื่อวัดระดับการปฏิบัติ จำนวน 10 ข้อ แบ่งเกณฑ์ตามมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ใช้เกณฑ์การให้คะแนน 3 ระดับ แปลความหมายของข้อมูลเป็นมาตราส่วนประมาณค่ากำหนดเกณฑ์การแปลค่า คะแนนโดยใช้การแบ่งช่วงขั้นเท่ากัน (Class Interval) ทำการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ ได้ผลดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ระดับการปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

(n = 293)

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	ระดับการปฏิบัติ		
	ค่าเฉลี่ย \bar{X}	S.D.	แปลผล
1. ความพอประมาณ	2.43	0.57	มาก
2. ความมีเหตุผล	1.98	0.47	ปานกลาง
3. การมีภูมิคุ้มกันในตัว	1.91	0.60	ปานกลาง
4. เงื่อนไขความรู้	2.41	0.55	มาก
5. เงื่อนไขคุณธรรม	2.72	0.47	มาก
รวม	2.29	0.61	ปานกลาง

จากผลในตารางที่ 2 พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีระดับการปฏิบัติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.29$, S.D. = 0.61) โดยพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านความพอประมาณ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 2.43$, S.D. = 0.46) โดยเกษตรกรส่วนใหญ่ทำงานในปริมาณที่เหมาะสมกับความสามารถของตนเองไม่มากหรือน้อยเกินไป (ร้อยละ 77.13) ส่วนด้านความมีเหตุผลอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 1.98$, S.D. = 0.47) โดยเกษตรกรส่วนใหญ่มีการวางแผนการประกอบอาชีพอย่างมีเหตุผลและเลือกทำงานตามความถนัดของตนเอง ด้านการมีภูมิคุ้มกันในตัว อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 1.91$, S.D. = 0.52) โดยเกษตรกรส่วนใหญ่มีการกระจายความเสี่ยงในการลงทุน แต่ยังคงขาดการรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์แนวโน้มอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ด้านเงื่อนไขความรู้ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 2.41$, S.D. = 0.55) แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะและการเรียนรู้ที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพ และด้านเงื่อนไขคุณธรรม มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด ($\bar{X} = 2.72$, S.D. = 0.47) อยู่ในระดับมาก โดยเกษตรกรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่เอาเปรียบผู้อื่น และมีความรับผิดชอบต่อสังคม

2.3 ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ ความรู้ความเข้าใจและความสามารถในการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 20 คน โดยประกอบด้วย 1) ผู้นำชุมชนและแกนนำกลุ่ม จำนวน 12 คน และ 2) ชาวบ้านทั่วไปหรือเกษตรกรรายย่อย จำนวน 8 คน และนำมาวิเคราะห์เนื้อหา พบว่า ความรู้และความเข้าใจของคนในชุมชนสามารถแบ่งออกเป็น 3 มิติหลัก ดังนี้

2.3.1 มิติของความเข้าใจในหลักการพื้นฐาน ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เห็นว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่เข้าใจหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงแนวคิดพื้นฐานว่า คือ การดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายและไม่ฟุ้งเฟ้อ แต่ยังไม่เข้าใจเชิงลึกถึงเงื่อนไขของความรู้และคุณธรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เช่น “ชาวบ้านเข้าใจว่าพอเพียง คือ การประหยัด ใช้จ่ายเท่าที่จำเป็น แต่ยังไม่รู้ว่าต้องมีการวางแผนและคิดให้รอบคอบก่อนตัดสินใจทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1, 2568) “บางคนเข้าใจ

คำว่าพอเพียงว่าไม่ต้องพัฒนา แค่ปลูกพืชกินเองก็พอ ซึ่งทำให้ไม่เกิดแรงจูงใจในการต่อยอดอาชีพ” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 2, 2568) และ “เคยอบรมเรื่องพอเพียง รู้ว่าต้องมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน แต่จำได้ไม่หมด” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 14, 2568)

2.3.2 มิติของการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เห็นว่า ชุมชนสามารถนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้บางส่วน แต่ยังไม่สามารถขยายผลไปสู่การวางแผนทางเศรษฐกิจหรือการบริหารจัดการต้นทุนได้อย่างเป็นระบบ เช่น “หลายครัวเรือนมีความตั้งใจใช้หลักพอเพียง เช่น ปลูกผักกินเอง ลดรายจ่าย แต่ยังไม่มีการเก็บข้อมูลต้นทุนหรือวางแผนผลผลิต ทำให้ไม่รู้ว่าคุ้มหรือไม่” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 3, 2568) “คนในหมู่บ้านใช้หลักพอเพียงในชีวิตประจำวันได้ดี แต่ถ้าจะทำอาชีพเสริมยังขาดความเข้าใจเรื่องการบริหารเวลาและต้นทุน เพราะมักจะทำเท่าที่สะดวก” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 5, 2568) และ “ทำเท่าที่มีแรง ไม่ได้ทำเป็นระบบ” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 15, 2568)

2.3.3 มิติของการนำไปใช้ในระดับกลุ่มหรือชุมชน ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เห็นว่า มีบางกลุ่มที่พยายามประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการกิจกรรมร่วมกัน เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่รวมตัวกันเพื่อผลิตและจำหน่ายสินค้าเกษตร แต่การดำเนินการยังขาดความต่อเนื่องและกลไกสนับสนุนด้านการวางแผนและการตลาด เช่น “กลุ่มของเราพยายามเอาหลักพอเพียงมาใช้ เช่น ทำบัญชีร่วมกัน เน้นความซื่อสัตย์และแบ่งปันผลประโยชน์เท่าเทียม แต่ยังไม่มีคนคอยให้คำปรึกษาเรื่องการวางแผนการผลิต การกำหนดราคา หรือการตลาด” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 12, 2568) “บางกลุ่มเริ่มต้นดี แต่พอไม่มีคนสนับสนุนต่อเนื่อง ก็หยุดไป เพราะขาดองค์ความรู้ในการบริหารจัดการ” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 4, 2568) และ “เขามารวมกลุ่มกัน แต่ผมไม่ได้เข้าไปลึก แค่ช่วยเวลามีกิจกรรม” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 13, 2568)

3. ผลการศึกษาแนวทางและเสนอแนะการพัฒนาอาชีพเสริมทางการเกษตร ที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อประชากรในชุมชนตำบลสิบเอ็ดตอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

3.1 ผลการสำรวจความต้องการพัฒนาอาชีพเสริมของเกษตรกรตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้วยแบบสัมภาษณ์ครัวเรือน พบว่า รูปแบบการพัฒนาอาชีพเสริมที่ต้องการสูงสุด คือ การฝึกอบรมอาชีพเสริม (88.40%) รองลงมา คือ การโค้ชและการรับคำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญ (46.76%) และการสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับหน่วยงานหรือชุมชนอื่น (37.54%) ในส่วนของอาชีพที่ต้องการและสอดคล้องกับบริบทชุมชนมากที่สุดคือ เทคโนโลยีการแปรรูปและการพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหารจากผลผลิตทางการเกษตร (54.61%) รองลงมา คือ การตลาดและช่องทางการจำหน่ายผลผลิต (42.32%) และเกษตรอินทรีย์ (38.23%) พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ความพร้อมและสะดวกในการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาอาชีพเสริมได้ทุกวันในเวลาว่างจากการประกอบอาชีพหลัก (75.77%) และสามารถเข้าร่วมได้เฉพาะวันหยุด เสาร์ อาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ (24.23%)

3.2 ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ จากการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับตัวแทนประชากรในพื้นที่ตำบลสิบเอ็ดตอก จำนวน 20 คน โดยประกอบด้วย 1) ผู้นำชุมชนและแกนนำกลุ่ม จำนวน 12 คน และ 2) ชาวบ้านทั่วไปหรือเกษตรกรรายย่อย จำนวน 8 คน ข้อมูลที่ได้ถูกนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและสามารถสรุปประเด็นสำคัญเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาอาชีพเสริมทางการเกษตรตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ 4 ประเด็น ดังนี้

3.2.1 แรงผลักดันให้เกิดการหาอาชีพเสริม ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เห็นว่า ความไม่มั่นคงของอาชีพหลัก คือ การทำประมงเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้คนในชุมชนต้องมองหาอาชีพเสริมเพื่อความอยู่รอด ทั้งราคาผลผลิตที่ผันผวน ต้นทุนอาหารสัตว์น้ำที่เพิ่มสูง ปัญหาทรัพยากรน้ำที่ขาดแคลน รวมทั้งปัญหาทางธรรมชาติในบางช่วงที่ทำให้รายได้จากประมงไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ เช่น ต้นทุนอาหารสัตว์น้ำสูงมาก ราคากุ้งขึ้นลงเร็ว บางช่วงถึงกับขาดทุน” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1, 2568) “ช่วงนี้คนในชุมชนเจอปัญหาเรื่องราคากุ้ง ทำแล้วกำไรน้อย” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 3, 2568) “ความไม่แน่นอนสูง ยิ่งน้ำเสียหรือแล้งก็ยิ่งหนัก” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 11, 2568) และ “อยากมีรายได้เพิ่มช่วงที่ว่างจากการเลี้ยงกุ้ง” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 20, 2568)

3.2.2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกอาชีพเสริมของครัวเรือน ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เห็นว่า ปัจจัยหลัก คือ การใช้ต้นทุนต่ำ ความพร้อมของทรัพยากรที่มี ความพร้อมของครัวเรือน และทุนทางสังคมและชุมชน โดยคนในชุมชนมักเลือกอาชีพที่ทำได้ง่ายและไม่กระทบต่ออาชีพหลัก เช่น ปลูกผักสวนครัว เกษตรผสมผสาน เลี้ยงไก่ไข่ หรือเลี้ยงปลานิลเสริม เช่น “ปัจจัยในการเลือกทำอาชีพเสริม คนส่วนใหญ่ดูเรื่อง ต้นทุนเริ่มต้น ความพร้อมในพื้นที่ และเวลา” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1, 2568) และ “บ้านที่เริ่มเลี้ยงสัตว์หรือปลูกผักเสริมจะมีความมั่นคงขึ้น เห็นได้ชัดว่ารายจ่ายลดลง” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 5, 2568) “อาชีพเสริมต้องไม่หนักเกินไป ใช้แรงงานในบ้านก็ทำได้” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 6, 2568) “ชาวบ้านหลายคนเลือกทำอาชีพเสริมจากคำแนะนำของเพื่อนบ้านหรือผู้ใหญ่บ้าน” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 7, 2568) และ “เลือกงานที่ทำควบคู่กับการเลี้ยงกุ้งที่เป็นงานหลักได้” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 16, 2568)

3.2.3 ผลลัพธ์เชิงบวกจากการประกอบอาชีพเสริม ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เห็นว่า อาชีพเสริมให้ผลลัพธ์ที่จับต้องได้ต่อชีวิตของครัวเรือน โดยช่วยเพิ่มรายได้ ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน เสริมความมั่นคงด้านอาหารและภูมิคุ้มกันของครัวเรือน เช่น “ผลผลิตกินเองเหลือก็ขาย การมีอาชีพเสริมช่วยได้ เพราะลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้ทันที” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 4, 2568) “ปลูกผักกินเอง ลดค่าใช้จ่ายในบ้านได้” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 9, 2568) “สมาชิกที่ทำอาชีพเสริมเพื่อลดความเสี่ยงมีความมั่นคงขึ้น โดยเฉพาะช่วงราคากุ้งผันผวน” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 12, 2568) และ “ช่วยให้ครอบครัวอยู่ได้ไม่ลำบาก” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 17, 2568)

3.2.4 ปัญหาและข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาอาชีพเสริมที่ยั่งยืน ผู้ให้ข้อมูลเสนอข้อเสนอแนะหลากหลายมิติ เพื่อให้การทำอาชีพเสริมมีความยั่งยืนมากขึ้น ตั้งแต่การเพิ่มความรู้ การจัดการน้ำ การวางแผนการผลิต และการรวมกลุ่มสร้างตลาดในชุมชน โดยประเด็นที่พบมากที่สุด คือ การขาดทักษะและความรู้ที่จำเป็น เช่น การแปรรูป การตลาด การจัดการเงินทุน และการทำเกษตรอินทรีย์ เช่น “ผมอยากให้ชุมชนได้รับการอบรมเรื่อง เกษตรอินทรีย์และการแปรรูป เพราะตลาดกำลังต้องการ และสอดคล้องกับหลักพอเพียง ใช้ต้นทุนน้อยแต่ทำได้จริง” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 8, 2568) “ควรเริ่มจากการให้ความรู้เรื่องการทำบัญชีครัวเรือน และสอนเรื่องการพอประมาณ” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 3, 2568) “การวางแผนการผลิตและการจัดการเงินลงทุน” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 4, 2568) “อยากให้มีการตั้งกลุ่มตลาดชุมชน ซื้อขายผลผลิตกันในพื้นที่” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 10, 2568) “เครือข่ายเรียนรู้กับชุมชนอื่น และเพิ่มทักษะการแปรรูป” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 18, 2568) และ “อยากให้มีคนช่วยเหลือหรือติดตามผมหลังอบรม” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 19, 2568)

อภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัจจัยส่วนบุคคลและวิเคราะห์สภาพปัญหาและอุปสรรคในการประกอบอาชีพ 2) ศึกษาความรู้และการปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และ 3) ศึกษาแนวทางการพัฒนาอาชีพเสริมทางการเกษตรที่เหมาะสมต่อบริบทของชุมชนตำบลสิบเอ็ดตอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ผลการอภิปรายสามารถสรุปตามวัตถุประสงค์ ได้ดังนี้

1. สภาพปัจจัยพื้นฐาน ปัญหาและอุปสรรคในการประกอบอาชีพ ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าประชากรส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่ อายุระหว่าง 41 - 60 ปี อายุเฉลี่ย 50 ปี และมีสัดส่วนผู้หญิงสูงกว่าผู้ชาย ระดับการศึกษาส่วนใหญ่ คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนถึงศักยภาพและข้อจำกัดของแรงงานในด้านการปรับตัวต่อเทคโนโลยี การเข้าถึงข้อมูล และการพัฒนาอาชีพเสริม นอกจากนี้ ขนาดครัวเรือนเฉลี่ย 5 คน แสดงถึงภาระรับผิดชอบสูง ซึ่งส่งผลต่อความจำเป็นในการสร้างรายได้เสริมเพื่อความมั่นคงของครัวเรือน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2567) อาชีพหลักของชุมชน คือ เลี้ยงกุ้ง ซึ่งการพึ่งพาอาชีพประมงในสัดส่วนสูงทำให้รายได้ของครัวเรือนมีความเปราะบางต่อความผันผวนของราคาสัตว์น้ำ ต้นทุนอาหารสัตว์น้ำ และคุณภาพน้ำ นอกจากนี้ ปัญหาสำคัญที่พบ ได้แก่ ต้นทุนการผลิตสูง ราคาผลผลิตไม่แน่นอน และขาดแคลนน้ำสำหรับการเกษตร ซึ่งสะท้อนถึงความเสี่ยงทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับสภาพภูมิอากาศและโครงสร้างพื้นฐานด้านน้ำ ผลดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัย ที่พบว่า การพึ่งพาอาชีพประมงและทรัพยากรธรรมชาติอย่างสูงทำให้ครัวเรือนชนบทมีความเปราะบางต่อความไม่แน่นอนของตลาดและสิ่งแวดล้อม (สรายุธ รัตมี, 2568); (Faysse, N. et al., 2022) ผลการศึกษาพบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่มีอาชีพเสริมถึง 72.01% โดยส่วนใหญ่เป็นเกษตรแบบผสมผสาน รองลงมา คือ การเลี้ยงปลา สัตว์น้ำ และการค้าขาย การกระจายอาชีพเสริมลักษณะนี้สะท้อนกลยุทธ์การลดความเสี่ยงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนชนบท ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย ที่พบว่า ครัวเรือนชนบทส่วนใหญ่เลือกสร้างรายได้ทางเลือกอื่นเพื่อเพิ่มความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (กนกวรรณ พวงประยงค์ และसानิตย์ หนูนิล, 2561) นอกจากนี้ ช่องทางรับรู้ข่าวสารหลักเพื่อการพัฒนาอาชีพเสริม ได้แก่ เพื่อนบ้านหรือผู้นำชุมชน รองลงมา คือ สื่อออนไลน์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ แสดงให้เห็นบทบาทสำคัญของทุนสังคมและทุนมนุษย์ในการถ่ายทอดความรู้และสนับสนุนการตัดสินใจประกอบอาชีพ การเข้าถึงข้อมูลและเครือข่ายสังคมมีผลต่อความสามารถของครัวเรือนในการกระจายความเสี่ยงและเพิ่มความยืดหยุ่นของรายได้ (พระมหาสุพัทธ์ วชิราวุโธ และเกรียงไกร พินยารัก, 2568)

2. ความรู้และการปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับมาก (ร้อยละ 75.43) แต่การปฏิบัติในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยเฉพาะในมิติความมีเหตุผลและการมีภูมิคุ้มกัน สะท้อนให้เห็นถึงช่องว่างระหว่างความรู้และการปฏิบัติ (Knowledge-practice Gap) ทั้งนี้ แม้ว่าข้อมูลเชิงคุณภาพจะชี้ให้เห็นว่าการตีความหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนมักเน้นความประหยัดและการใช้ทรัพยากรอย่างจำเป็น มากกว่าการมองเชิงระบบในด้านการวางแผน การจัดการข้อมูล และการประเมินความเสี่ยง แต่ในอีกด้านหนึ่ง ครัวเรือนเกษตรกรยังเผชิญข้อจำกัดเชิงโครงสร้างหลายประการ ได้แก่ ภาระหนี้สิน การขาดแคลนเงินทุนหมุนเวียน และทัศนคติรวมถึงความเชื่อที่ถูกปลูกฝังจากบริบทครอบครัวให้ยึดติดกับรูปแบบการประกอบอาชีพเดิม โดยครัวเรือนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเลี้ยงกุ้งเป็นหลัก

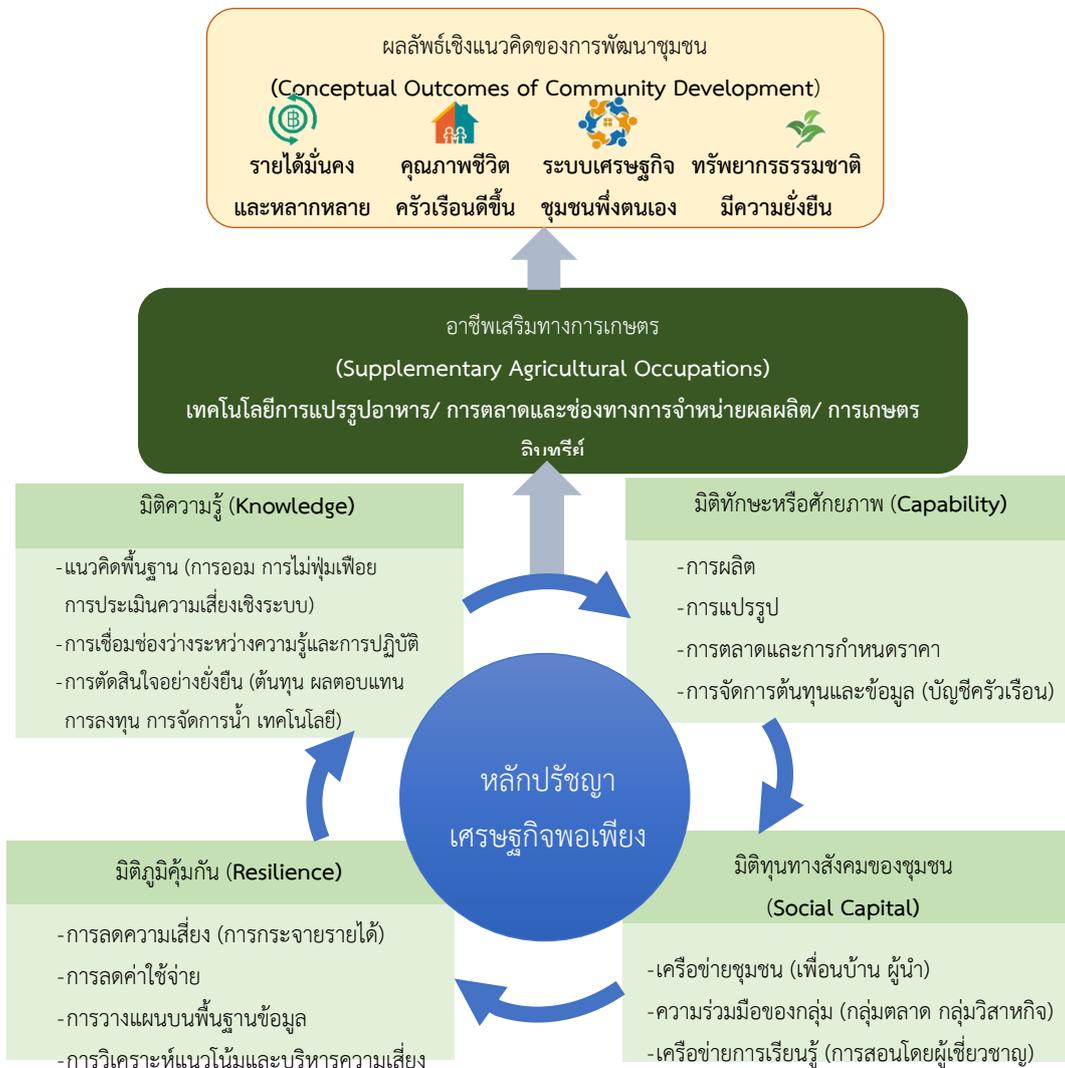
ซึ่งข้อจำกัดดังกล่าวส่งผลให้ความสามารถในการตัดสินใจเชิงปรับตัวและการนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติมีขอบเขตจำกัด อันเป็นปัจจัยสำคัญที่อธิบายการดำรงอยู่ของช่องว่างระหว่างความรู้และการปฏิบัติในระดับครัวเรือน ซึ่งส่งผลต่อความสามารถในการตัดสินใจและการประยุกต์ใช้ความรู้ในทางปฏิบัติ สถานการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับรายงานการวิจัยที่ชี้ว่าหลายพื้นที่ยังขาดความเข้าใจอย่างครบถ้วนเกี่ยวกับเงื่อนไขด้านความรู้และคุณธรรมของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ชญาณนท์ มิ่งสมร และคณะ, 2566) ขณะเดียวกัน ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนมีระดับคุณธรรมค่อนข้างสูง ซึ่งเป็นทุนทางสังคมสำคัญในการส่งเสริมการรวมกลุ่มและความร่วมมือทางเศรษฐกิจ (Putnam, R. D., 2000) ดังนั้น การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติอย่างยั่งยืนจึงควรคำนึงถึงการเสริมสร้างความเข้าใจเชิงระบบควบคู่กับการจัดการข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง และการต่อยอดทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิม

3. แนวทางพัฒนาอาชีพเสริมทางการเกษตรตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนตำบลสิบเอ็ดศอกมีความต้องการพัฒนาอาชีพเสริมทางการเกษตรใน 3 ด้านหลัก ได้แก่ การแปรรูปและพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหาร การตลาดและช่องทางจำหน่าย และเกษตรอินทรีย์ ซึ่งการให้ความสำคัญกับการแปรรูปสะท้อนถึงความพยายามเพิ่มความมั่นคงรายได้และลดความเสี่ยง โดยเฉพาะสำหรับครัวเรือนเกษตรรายย่อยที่รายได้ผันผวน (วนิดา เสร็จกิจ, 2565) ขณะที่ความสนใจด้านการตลาดและช่องทางจำหน่ายสอดคล้องกับผลการศึกษาอื่นที่ระบุว่า การรวมกลุ่มและเข้าถึงตลาดช่วยลดความเสี่ยงและเพิ่มอำนาจต่อรองของเกษตรกร (Khushwaha, R., 2024) ความสนใจด้านเกษตรอินทรีย์สะท้อนแนวโน้มความต้องการอาหารปลอดภัยที่เพิ่มขึ้นทั้งในระดับโลกและระดับประเทศ นอกจากนี้ ยังช่วยลดต้นทุนการใช้สารเคมีและความเสี่ยงต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมในระยะยาว (อาทิตยา พงพรหม, 2562); (Garcia, S. N. et al., 2020) ข้อมูลเชิงคุณภาพยังชี้ว่าชุมชนต้องการการฝึกอบรม การโค้ช การให้คำปรึกษา และเครือข่ายเรียนรู้ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของครัวเรือนตามแนวทางความสามารถ (Capability Approach) เพื่อเลือกและบริหารจัดการอาชีพเสริมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Robeyns, I., 2021)

องค์ความรู้ใหม่

การสังเคราะห์ผลการวิจัยนำไปสู่การพัฒนาแบบจำลอง SCR (Sufficiency-Capability-Resilience Model for Community Agricultural Livelihoods) ซึ่งเป็นแบบจำลองเชิงแนวคิดที่ตั้งอยู่บนหลักฐานเชิงประจักษ์จากกรณีศึกษา (Empirically Informed Conceptual Model) ของชุมชนตำบลสิบเอ็ดศอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา แบบจำลองดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายกรอบความสัมพันธ์เชิงกระบวนการของการพัฒนาอาชีพเสริมทางการเกษตรในระดับครัวเรือนและชุมชน ภายใต้บริบทของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผลการสังเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า ความยั่งยืนของอาชีพเสริมมิได้ขึ้นอยู่กับรายได้ในระยะสั้นเพียงมิติเดียว หากแต่เป็นผลจากการพัฒนาองค์ประกอบสำคัญอย่างบูรณาการในสี่มิติ ได้แก่ 1) มิติความรู้ (Knowledge) ซึ่งครอบคลุมทั้งความรู้เชิงแนวคิดและความรู้เชิงระบบ เช่น การวางแผนต้นทุน การจัดการทรัพยากร และการใช้เทคโนโลยีการผลิตอย่างเหมาะสมกับบริบท 2) มิติศักยภาพหรือความสามารถในการดำเนินการ (Capability) ของครัวเรือนในด้านการผลิต การแปรรูป การตลาด และการจัดการต้นทุน 3) มิติภูมิคุ้มกัน (Resilience) ซึ่งสะท้อนความสามารถ

ในการรับมือและปรับตัวต่อความผันผวนของอาชีพหลัก ความเสี่ยงทางเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพแวดล้อม และ 4) มิติทุนทางสังคม (Social Capital) ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกสนับสนุนการเรียนรู้ร่วมกัน การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ และการจัดการทรัพยากรในระดับชุมชน แบบจำลอง SCR นี้ มีการจัดระบบความรู้ จากข้อมูลภาคสนามและการอธิบายความสัมพันธ์เชิงกระบวนการขององค์ประกอบทั้งสี่มิติดังกล่าวอย่างเป็นระบบ ในบริบทของการพัฒนาอาชีพเสริมทางการเกษตรระดับชุมชน ซึ่งช่วยเติมเต็มช่องว่างของงานวิจัยด้านการพัฒนาอาชีพและการพัฒนาชุมชนที่มักพิจารณาปัจจัยเหล่านี้ในลักษณะแยกส่วน อย่างไรก็ตาม แบบจำลอง SCR ที่นำเสนอในงานวิจัยนี้ยังอยู่ในระดับของการสรุปในเชิงกรอบแนวคิด และยังไม่ได้ผ่านการนำไปทดสอบหรือประเมินผลสัมฤทธิ์เชิงประจักษ์ในเชิงปฏิบัติ งานวิจัยในอนาคตจึงควรนำแบบจำลองดังกล่าวไปใช้เป็นกรอบในการออกแบบการวิจัยเชิงทดลองหรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อประเมินความเหมาะสมและศักยภาพในการอธิบายกระบวนการพัฒนาอาชีพเสริมในบริบทพื้นที่และกลุ่มชุมชนที่หลากหลายต่อไป

ภาพที่ 1 แบบจำลองการพัฒนาอาชีพเสริมทางการเกษตรของชุมชนตำบลสีบเอ็ดศอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา บนฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง SCR Model (Sufficiency-Capability-Resilience Model for Community Agricultural Livelihoods)

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัยพบว่า ครั้วเรือนในตำบลสิบเอ็ดศอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งมีอาชีพหลักคือ การเลี้ยงกุ้ง กำลังเผชิญข้อจำกัดด้านต้นทุนการผลิตที่สูง ความผันผวนของราคาผลผลิต และปัญหาการขาดแคลนน้ำ ส่งผลให้ความมั่นคงทางรายได้จากอาชีพหลักลดลง และเกิดการพึ่งพาอาชีพเสริมในระดับครั้วเรือนมากขึ้น อาชีพเสริมดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมการเกษตรขนาดย่อมที่สอดคล้องกับบริบททรัพยากรในพื้นที่ รวมถึงการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรและสมุนไพรในท้องถิ่น ซึ่งมีบทบาทในการลดค่าใช้จ่าย กระจายความเสี่ยง และเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเองของครั้วเรือน ภายใต้บริบทดังกล่าว ความมั่นคงที่เกิดขึ้นจึงควรอธิบายในกรอบของความมั่นคงเชิงการดำรงชีพ (livelihood security) มากกว่าการพิจารณาความมั่นคงทางเศรษฐศาสตร์จากรายได้สุทธิเพียงมิติเดียว ขณะเดียวกันชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับมาก แต่การปฏิบัติยังอยู่ในระดับปานกลาง โดยเฉพาะด้านความมีเหตุผลและภูมิคุ้มกัน ซึ่งต้องการทักษะเพิ่มเติมด้านการวางแผน ต้นทุน และการจัดการความเสี่ยง จากผลวิจัยเชิงคุณภาพพบว่า หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มักถูกตีความเพียงในเชิงการประหยัดมากกว่าการวางแผนเชิงกลยุทธ์ ส่งผลให้การประยุกต์ใช้ยังทำได้ไม่เต็มรูปแบบ อย่างไรก็ตาม ชุมชนมีทุนทางสังคมสูงซึ่งเอื้อต่อการรวมกลุ่มและการพัฒนาอาชีพร่วมกัน นอกจากนี้ ผลการวิจัยชี้ว่าชุมชนต้องการพัฒนาทักษะด้านการแปรรูป การตลาด และเกษตรอินทรีย์ ซึ่งสอดคล้องกับการสร้างภูมิคุ้มกันเชิงเศรษฐกิจ ผลการวิจัยนำไปสู่การพัฒนาแบบจำลอง SCR (Sufficiency-Capability-Resilience Model) ซึ่งเสนอแนวทางการพัฒนาอาชีพเสริม ผ่านการเสริมสร้างความรู้ ทักษะ ภูมิคุ้มกัน และทุนทางสังคมควบคู่กับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แบบจำลองนี้ช่วยให้ครั้วเรือนสามารถบริหารจัดการความเสี่ยง เพิ่มรายได้ที่มั่นคง และยกระดับคุณภาพชีวิตชุมชนอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติควรเน้นการพัฒนาอาชีพเสริมในรูปแบบการฝึกอบรม การรับคำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญ รวมทั้งสนับสนุนการสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยมีสำนักงานเกษตรอำเภอและจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นหน่วยงานหลักในการสนับสนุนด้านความรู้ การรวมกลุ่ม และการใช้ทรัพยากรในระดับพื้นที่ จากผลการวิจัยพบว่า ความยั่งยืนของอาชีพเสริมและมิติภูมิคุ้มกันของครั้วเรือนยังไม่สามารถประเมินได้อย่างครบถ้วนภายในกรอบเวลาการศึกษา การวิจัยในอนาคตจึงควรศึกษาปัจจัยความสำเร็จระยะยาว พัฒนาเครื่องมือประเมินภูมิคุ้มกันครั้วเรือน และทดสอบแบบจำลอง SCR เชิงประจักษ์ในพื้นที่ที่มีความพร้อมในการดำเนินการ

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ พวงประยงค์ และसानิตย์ หนูนิล. (2561). สังคมชนบทไทยสมัยใหม่กับปัจจัยกำหนดวิถีการดำเนินชีวิต. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 44(2), 34-64.
- กรมการปกครอง. (2567). สถิติประชากรกระทรวงมหาดไทย. เรียกใช้เมื่อ 15 ตุลาคม 2568 จาก <https://shorturl.asia/clw00>
- ชญาณนท์ มิ่งสมร และคณะ. (2566). ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตามรูปแบบเกษตรผสมผสานของเกษตรกรในเขตตำบลแจ้ซอ อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง. วารสารวิจัยและส่งเสริมวิชาการเกษตร, 40(1), 161-171.

- ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 6. (20 มิ.ย. 2568). แนวทางการพัฒนาอาชีพเสริมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. (เมตตา เร่งชวนชวาย, ผู้สัมภาษณ์)
- ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 7. (22 ก.ค. 2568). แนวทางการพัฒนาอาชีพเสริมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. (เมตตา เร่งชวนชวาย, ผู้สัมภาษณ์)
- ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 8. (22 ก.ค. 2568). แนวทางการพัฒนาอาชีพเสริมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. (เมตตา เร่งชวนชวาย, ผู้สัมภาษณ์)
- ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 9. (22 ก.ค. 2568). แนวทางการพัฒนาอาชีพเสริมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. (เมตตา เร่งชวนชวาย, ผู้สัมภาษณ์)
- พระมหาสุภัทร์ วชิราวุธ และเกรียงไกร พินยารัก. (2568). แนวคิดตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อส่งเสริมทุนทางสังคมเข้มแข็ง. วารสารสหวิชาการงานวิจัยและนวัตกรรมสังคม, 1(1), 66-73.
- มูลนิธิชัยพัฒนา. (2563). โครงการตามแนวพระราชดำริ: เศรษฐกิจพอเพียง. เรียกใช้เมื่อ 18 ตุลาคม 2568 จาก <https://www.chaipat.or.th>
- วนิดา เสรีจกิจ. (2565). การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนในบริบทของการพัฒนาประเทศ. วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา, 8(1), 81-106.
- สรายุธ รัตมี. (2568). การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศกับเศรษฐกิจท้องถิ่นไทย: ความท้าทายและโอกาสเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. วารสารการจัดการและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม, 5(1), 82-96.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2568). รายงานภาวะเศรษฐกิจการเกษตร ไตรมาส 1 ปี 2568. เรียกใช้เมื่อ 29 ตุลาคม 2568 จาก <https://oae.go.th/uploads/files/2025/06/19/e77f785a6f2902ac.pdf>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2567). สรุปผลที่สำคัญ: การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2566. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.
- องค์การบริหารส่วนตำบลลิบเอ็ดตอก. (2563). ข้อมูลพื้นฐานตำบล. เรียกใช้เมื่อ 18 ตุลาคม 2568 จาก <https://sibaidok.go.th/public/>
- องค์การสหประชาชาติประจำประเทศไทย. (2558). กรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs). เรียกใช้เมื่อ 29 ตุลาคม 2568 จาก <https://www.sdgmove.com/intro-to-sdgs/>
- อาทิตยา พงษ์พรหม. (2562). หลักการและรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: สำนักพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยี สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม.
- Faysse, N. et al. (2022). Which pathway to address interrelated challenges to farm sustainability in Thailand? Views of local actors. *Regional Environmental Change*, 22(1), 11. <https://doi.org/10.1007/s10113-021-01871-2>.
- Garcia, S. N. et al. (2020). One health for food safety, food security, and sustainable food production. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 4, 1. <https://doi.org/10.3389/fsufs.2020.00001>.
- Khushwaha, R. (2024). *Farmer Cooperatives and Collective Marketing*. New York: Routledge.

- Krejcie, R. V. & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30(3), 607-610.
- Prayukvong, W. et al. (2024). The sufficiency economy philosophy as an approach to social innovation: case studies of local governments in Thailand. *The European Journal of Social Science Research*, 37(1), 118-135.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The National Bestseller*. New York: Simon and Schuster.
- Robeyns, I. (2021). *The capability approach*. Oxfordshire: Routledge.
- Rovinelli, R. J. & Hambleton, R. K. (1977). On the Use of Content Specialists in the Assessment of Criterion-Referenced Test Item Validity. *Tijdschrift Voor Onderwijs Research*, 2(1977), 49-60.